

ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА ПОДАТКОВИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ¹

Автор досліджує норми Податкового кодексу України, в яких закріплено принципові засади податкового законодавства, та аналізує їх практичне втілення під час формування цілісної системи обов'язкових платежів за рахунок відчуження власності їх платників.

Ключові слова: фінансове право, податки, принципи оподаткування, резерви банківські.

Реалізація податкових норм у практичній діяльності суб'єктів господарювання підтверджує справедливість твердження теоретиків фінансової науки про те, що податкова система як інструмент економічного процвітання може підняти економіку до рівня світових стандартів або ж як засіб нестабільності проторувати шлях до економічного краху.

Ніщо так не важливо для підприємця, та й для пересічного платника податків, як стабільність і передбачуваність засад справляння податків. Знання про незмінність встановлених законодавцем податків, їх ставок, бази оподаткування дають можливість прогнозувати свої доходи та витрати.

Не тільки декларування, а й дотримання основних принципів оподаткування є запорукою ефективною реалізацією податкової політики. В основі засад податкової системи має бути принцип поєднання інтересів держави, платників податків і громадян виборців. На наш погляд, підґрунтям об'єднання таких інтересів має бути регулююча та стимулююча функції податків, які сприятимуть подоланню негативів економіки на шляху переходу до ринку, відновленню платоспроможності підприємств, зменшенню безробіття, покращенню соціально-економічної ситуації.

М. Кучерявенко, досліджуючи податкові правовідносини, ґрунтуючись на системі принципів, покладених в основу теорії податків Адамом Смітом, виокремлює принципи оподаткування, принципи податкового права, побудови податкової системи, податку, податкового законодавства. До принципів податкового законодавства він відносить принцип об'єднання інтересів держави, органів місцевого самоврядування й платника податків, який впливає із сукупності норм Конституції України, податкових та інших норматив-

них актів [2, с. 44]. Реалізація цього принципу на практиці вимагає знайти ту золоту середину у взаємовідносинах держави та платника податку, за якої держава отримуватиме для виконання своїх функцій найбільш ефективну частку у вигляді податку, яка за своїм розміром не позбавить платника бажання займатися підприємницькою діяльністю та отримувати прибуток.

Разом з тим, будь-які зміни в оподаткуванні будуть суспільно корисними і виправданими, якщо вони нікому не завдають збитків і при цьому приносять декому користь [2, с. 137–144]. Тобто, фінансові інтереси держави не мають вступати в конфлікт з ефективністю господарської діяльності платників податків та погіршувати соціальну захищеність виборців.

Прийнявши Податковий кодекс України [3], законодавець задекларував у його нормах принципи, на яких ґрунтується податкове законодавство України. Серед них: загальність оподаткування, рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; незворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу; фінансова достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність та зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків та зборів.

¹ Статтю опубліковано за результатами «круглого столу» «Реформування податкової системи в контексті принципу верховенства права», що відбувся в НаУКМА 26 січня 2011 р.

Раніше, у Законі України «Про систему оподаткування», який втратив чинність з прийняттям Податкового кодексу, законодавець визначав принципи побудови системи оподаткування, до яких відніс принципи стабільності, рівності та недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, єдиний підхід до встановлення податків тільки законами та обов'язкових елементів податку, які залишилися в такому ж розумінні їх суті, змісту і в Податковому кодексі.

Принцип економічної обґрунтованості набув назви «фіскальна достатність» і передбачає встановлення податків з урахуванням збалансованості доходів і витрат бюджету (хоча економічного обґрунтування доцільності визначеного кола податків, виходячи із цього принципу, встановлених ставок, широкий загал не бачив). Принцип рівномірності сплати – встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат, доповнився ще й ознакою зручності їх сплати платниками, що є першим кроком на шляху до врахування інтересів не тільки державних, а й платників податку. Продовжуючи порівняння чинних і раніше діючих норм, треба сказати, що принцип соціальної справедливості законодавець визначав як забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи. В Податковому кодексі принцип соціальної справедливості полягає в установленні податків відповідно до платоспроможності платників податків.

На жаль, загубився (в усякому разі, його немає серед задекларованих) принцип доступності – забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів). І вже в перший же звітний період виникли проблеми з тлумаченням окремих норм щодо декларування і подання звітності, зокрема, податковими агентами. Платники податку, які не мають зобов'язань податкового агента, змушені під страхом конфлікту з контролюючим органом, а також небезпекою бути оштрафованими, в спішному порядку подавати, як на наш погляд, нікому не потрібні податкові декларації з податку на доходи фізичних осіб з прочерками у всіх графах. Така ситуація дискредитує Податковий кодекс і свідчить про нерозуміння його норм не тільки платниками податку, а й самими контролюючими органами. Таким чином, принцип доступності має бути не тільки прописаним в Податковому кодексі, а й

застосовуватись як конституційний принцип, незалежно від його декларування.

Не знайшли свого місця в досліджуваному переліку такі принципи побудови системи оподаткування, як стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції та стимулювання підприємницької виробничої діяльності й інвестиційної активності.

Доречно також зупинитися на принципі нейтральності оподаткування, який полягає в установленні податків у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків. Відразу ж необхідно сказати, що цей принцип було порушено при встановленні норми, яка поставила в нерівні умови суб'єктів господарювання, які перебувають на єдиному податку, з іншими, оскільки господарські операції з ними не мають права на віднесення до витрат такого платника податку. Так, п. 139.1.12 статті 139 ПКУ передбачає, що не включаються до складу витрат ті з них, які понесені у зв'язку із придбанням товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи – підприємця, що сплачує єдиний податок (крім витрат, понесених у зв'язку із придбанням робіт, послуг у фізичної особи – платника єдиного податку, яка здійснює діяльність у сфері інформатизації). Зрозуміло, що ця норма надає перевагу тим платникам податку, які обрали загальну систему оподаткування, а тому вони виявились більш конкурентоспроможними ніж платники єдиного податку. Таким чином законодавець поставив в нерівні умови платника податку залежно від обраної ним форми оподаткування, чим порушив визначений ним же принцип нейтральності оподаткування.

До позитивних моментів Податкового кодексу слід віднести збереження норми щодо принципу презумпції правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону або норми різних законів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу реалізується в нормах процедур адміністративного оскарження, де передбачається застосування його як норми.

Однак і тут є підводні рифи, оскільки наразі невідомо, хто визначатиме, які норми припускають множинне трактування, а які – ні, як і те, чи є можливість прийняти рішення на користь платника податку: сам платник, податковий орган чи інший орган, зокрема, той, який приймає рішення.

Оптимізму додає те, що цей принцип дістав додаткове закріплення в нормі статті 56 Податкового кодексу, де зазначено, що у разі коли має місце зазначений випадок, то контролюючий орган приймає рішення на користь платника податків. Отже, в цьому випадку з цієї норми випливає обов'язок контролюючого органу прийняти рішення на користь платника податку у процедурі адміністративного оскарження. Які рішення прийматимуть суди в таких випадках, покаже судова практика, і тільки тоді можна буде говорити про те, наскільки повно реалізується зазначений принцип.

Потребує уваги дослідників стаття 5 кодифікованого акта, яка визначає співвідношення податкового законодавства з іншими законодавчими актами. Оскільки з прийняттям Податкового кодексу ми маємо легальне визначення податку та збору, сукупність яких складає податкову систему, то надзвичайно важливо, на нашу думку, не залишити поза увагою інші обов'язкові платежі, які держава визнала за обов'язкові до сплати, але не внесла до податкової системи. І хоча вони справляються не до бюджетів, наявність державного примусу щодо їх сплати зобов'язує державу гарантувати неупередженість та розумну межу у запровадженні кількості таких платежів та їх розмірів. Якщо податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, а збір – такий самий платіж, однак з умовою отримання спеціальної вигоди його платником від державних органів та інших уповноважених осіб, то який же правовий статус інших обов'язкових платежів, які раніше були елементами податкової системи і також сплачувались не до бюджету, а до державних цільових фондів?

На нашу думку, необхідно встановити, яким же чином регулюється справляння обов'язкових зборів, сплата яких була обов'язковою до зміни податкового законодавства. Зокрема, це стосується збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, який є резервом банківської системи країни та гарантує, разом з іншими резервами, її економічну безпеку.

Отже, говорячи про пріоритет податкового закону над неподатковими законами, не можна не згадати, що у Законі України «Про систему оподаткування» в переліку загальнодержавних податків і зборів були передбачені збори до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (початковий, регулярний, спеціальний). Також передбачалось, що встановлення і скасування спеціального збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, розмір та механізм справляння цього збору здійснюються відповідно до Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». Фонд гарантування вкладів фізичних осіб визначався як державний цільовий фонд.

Джерелами формування коштів Фонду є: початкові, регулярні та спеціальні збори з учасників Фонду. Таким чином, обов'язковість зазначених платежів була визначена законом про оподаткування, а правила справляння, коло платників встановлювались законом, який не належав до податкових. Наразі може виникнути запитання, чи зобов'язані банки й надалі сплачувати цей збір, якщо він не відповідає змісту податкового збору, а отже законодавець відібрав у нього статус обов'язкового платежу.

Відповідь на це запитання можна спробувати отримати в перехідних положеннях Податкового кодексу, в яких визначено, що збори, не встановлені як загальнодержавні або місцеві, але встановлені законодавчими актами України як обов'язкові платежі до набрання ПК чинності, справляються за правилами, встановленими цими законодавчими актами, до набрання чинності законом про адміністративні послуги та іншими законами, що регулюватимуть справляння відповідних зборів (плати, внесків). Таким чином, якщо раніше ми мали законодавчий акт, який передбачав, що податки і збори (обов'язкові платежі), справляння яких не передбачено Законом «Про систему оподаткування», сплаті не підлягають, то наразі цей законодавчий акт втратив чинність, і ми маємо загрозу того, що перелік обов'язкових платежів і зборів буде невичерпний, що дасть право законодавцеві іншими законами встановлювати їх без обмежень. Вичерпний перелік сьогодні встановлений тільки для загальнодержавних та місцевих податків та зборів.

Таким чином, не гарантується захист від незаконних зборів інших обов'язкових платежів, які хоча і не мають статус податкових, але є обов'язковими до сплати, і за своєю економічною суттю є примусовим відчуженням власності особи. Наприклад, незважаючи на те, що фонд гарантування вкладів є публічним фондом грошових коштів, оскільки захищає інтереси членів суспільства, однак, з іншого боку, можуть виникнути сумніви щодо обов'язковості його формування за рахунок відчуження власності суб'єктів господарювання – банків поза платежами, які входять до податкової системи.

Резюмуючи, маємо зазначити, що не можна залишати поза увагою такий аспект у формуванні податкового законодавства, як необхідність створення законодавчих обмежень спробам держави розширити коло обов'язкових платежів за межі суспільно необхідних. Адже, обмеживши коло податків, законодавець мав би обмежити і коло інших обов'язкових платежів, інакше тягар платежів не можна вважати зменшеним.

Податкові закони зводяться в кодекс тоді, коли це забезпечить цілісну систему формування фондів грошових коштів, зокрема, за рахунок

справляння обов'язкових платежів за примусом держави. Якщо ж інші обов'язкові платежі не ввійшли до цієї системи, то спірним є питання цілісності цієї системи та чіткості визначення кінцевого користувача зазначеними фондами, а отже визначення їх правової природи.

Не викликає сумніву, що податкова система має будуватися відповідно до наукових принципів оподаткування, які повинні знайти реалізацію в нормах Податкового кодексу, які закладуть умови для вирішення завдань зростання добробуту громадян та стійкого росту економіки.

1. Кучерявенко М. П. Податкове право України. Академічний курс : підручник / М. П. Кучерявенко. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 701 с.
2. Крисоватий А. І. Податкова система : навчальний посібник / А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 331 с.
3. Податковий кодекс України: постатейний коментар : у 2 ч. / В. В. Білоус, Л. К. Воронова, О. О. Головашевич та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2011. – Ч. 1. – 704 с.

N. Kravczenko

PRINCIPLES OF TAX LEGISLATION ARE AFTER INTERNAL REVENUE CODE OF UKRAINE

The author examines the provisions of the Tax Code of Ukraine, which enshrined fundamental principles of tax law and analyzes its practical implementation in the formation of an integrated system of mandatory payments due to the exclusion of their property taxpayers.

Key words: Tax Code of Ukraine, principles of tax legislation.

УДК 336.221.24+347.734.5

Молодіко К. Ю.

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

У статті проаналізовано положення нового Податкового кодексу України щодо оподаткування діяльності комерційних банків, запропоновано зміни до цього Кодексу, необхідні для забезпечення розвитку комерційних банків у напрямку, що є корисним для суспільства.

Ключові слова: комерційні банки, податкова пільга, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, публічний інтерес.

Не можна зменшувати значення чіткості та конкретності положень нормативних актів щодо оподаткування, що має на меті створювати у банків відчуття впевненості у правомірності власної поведінки, її передбачуваності у податкових аспектах. Однак конструювання конкретних норм у цій царині, особливо щодо податкових пільг, можливе лише після визначення загальної концепції щодо такого: якими ми бачимо завдання комерційних банків в економіці

на цьому етапі розвитку вітчизняного суспільства?

Автор має на меті, використовуючи теоретичні доробки з оподаткування комерційних банків таких учених, як Л. І. Гончаренко, І. М. Бобкова, В. В. Валюк, Т. В. Новіцька, М. Л. Бутильков, В. С. Петросова, В. О. Биков, В. Н. Магомедов, О. І. Борисов розробити пропозиції щодо концептуальних питань нормативно-правового врегулювання оподаткування комерційних банків.